

1.

A VÍZ PROBLÉMÁJA

(Matt)

Életem java részében a filmvásznon mondtam el történeteket, nem pedig könyvben, így aztán amikor azon kezdtem törni a fejemet, hogyan is vágjak bele, arra gondoltam, hogyan kezdeném el, ha film lenne. Először is mutatnék egy kunyhót egy zambiai faluban, ahol 2006-ban jártam. Még mindig élesen látom magam előtt: vályogtéglá falak, döngölt padló, zsúptető. Ez a környék általában száraz, de mivel éppen április volt, az esős évszak vége, a talajt legalább itt-ott vékony fűréteg borította. A kunyhó előtt ültem, arra várva, hogy egy fiatal lány hazajöjjön az iskolából.

Zambiába Bono rábeszélésére jöttem el. Ő az a rock sztár, akinek szabad idejét a mélyszegénység elleni harc tölti ki. Bono nem hagyja békén az embert. Büszke arra, hogy rávesz politikusokat (és másokat is) olyasmire, amit maguktól nem tennének meg. Hisz abban, hogy ha valaki szemtől szembe találkozik a szegénységgel, akkor megváltozhat róla a véleménye, és rászánhatja magát, hogy tegyen ellene valamit. Ezért ostromolt engem ő is, meg a kollégái a DATA (az „adósság, AIDS, kereskedelem, Afrika” szavak angol rövidítése, de egyben azt is jelenti: „adatok” – a ford.) szervezetnél,

hogy utazzam el velük Afrikába. Bono egyszerűen nem szállt le rólam, amíg igent nem mondtam neki.

Tulajdonképpen nem mondtam nemet soha, csak éppen rengeteg más dologom is akadt. A feleségem az út tervezett idején betöltötte volna terhessége hetedik hónapját, és a következő filmforgatásomig is csak kevés idő volt már hátra. Ezért azt mondtam Bonónak, hogy most nem jó, majd máskor, mire rám nézett, és azt felelte: – Ha most nem jó, akkor sohasem lesz az. – Amiben persze tökéletesen igaza volt.

Nem tápláltam különösebb illúziókat az úttal kapcsolatban. Nem hittem abban, hogy meg fogom változtatni bárkinek az életét. Bono is azt mondja, hogy nincs rosszabb egy nemes ügyért küzdő rocksztárnál, de a nemes ügyért küzdő színész mindjárt a második a sorban. Borzongva gondoltam arra, hogy valahol a bozótban vagy egy városi nyomornegyedben caplatok, és úgy teszek, mintha a szívemen viselném a dolgot, utána meg szépen hazarepülök a kipárnázott életembe. De aztán rájöttem: ez még annál is ostobább kifogás lenne, mint hogy nem érek rá. Minél többet forgattam az agyamban ezt az utazást, annál jobban megjött hozzá a kedvem, hogy találkozam igazán szegény emberekkel, ott helyben lássam, hogy milyen gondokkal küszködnek, és megpróbáljam kitalálni, hogyan segíthetnék rajtuk. Végül aztán azt mondtam Bonónak, hogy vele tartok, sőt a bátyámat, Kyle-t is sikerült rábeszélnem.

Kéthetes utat terveztünk: ellátogatunk nyomornegyedekbe és falvakba Dél-Afrikában és Zambiában. A DATA olyan pompásan megszervezte az utat, akár egy egyetemi szemináriumot. Mindennap valami új problémával ismerkedtünk meg azzal kapcsolatban, hogyan próbálnak emberek kikecmeregni a szegénységből: alulfinanszírozott egészségügyi ellátás, élet egy nyomornegyedben, AIDS. Tájékoztatókat olvastunk el, a gondok ellen

küzdő szervezeteket látogattunk meg, és sokat beszélgettünk az érintettekkel.

Az egyik utolsó zambiai napunk témája a víz volt. Nemigen értettem, miért. Az világos volt előttem, hogy miért kellett foglalkoznunk az AIDS-szel meg az oktatással, hiszen erről sokat lehetett olvasni a sajtóban, beszéltek róla az emberek, petíciókat írtak alá, és adakoztak ezekre a célokra. Amikor viszont arról értesültem, hogy most a víz problémája következik, valójában nem tudtam, hogy az mit jelent. Arra tippeltem, hogy szennyezett.

Aztán beleolvastam a tájékoztató szövegbe. Kiderült belőle, hogy a víz csakugyan szennyezett, mégpedig olyannyira, hogy mintegy húsz másodpercenként hal meg egy gyerek valamilyen vízzel terjedő betegségben.¹ De nemcsak erről van szó, hanem arról is, hogy a vízhez nehéz hozzájutni. A falvakban nincs vízvezeték, a házakban nincsenek csapok. Valakinek mindig el kell mennie vízért, és haza kell hoznia, mégpedig majdnem mindig egy lánynak vagy asszonynak. Az ő dolguk, hogy elmenjenek a legközelebbi vízforrásig, és ott megtöltsék a kis hóján húszliteres műanyag kannájukat.² Utána haza is kell cipelniük, majd másnap reggel (és minden reggel) ezt meg kell ismételniük.

Meg akartuk tekinteni, hogy néz ki ez a gyakorlatban, ezért négy órát autóztunk Zambia fővárosából, Lusakából egy faluig, ahol volt egy kút, amit a DATA-val együttműködő szervezet ásatott. Ennek a szervezetnek a tagjai tudtak egy családról, amelyik az út közelében lakik. 14 éves lányuk, Wema (ez álnév, hogy védjük az inkognitóját – a szerző) iskola után mindennap elment ehhez a kúthoz, hogy vizet vigyen a családnak. Beleegyezett, hogy vele tartsunk, de amikor megérkeztünk a házukhoz, még nem találtunk ott senkit. Sőt, az egész környéken sem. Nem láttam ott semmiféle faluközpontot, a kunyhók meglehetősen szétszórva helyezkedtek el. Igen nagy csönd volt, és egy darabig csak ültünk ott, és vártunk.

Aztán megláttuk Wemát, amint jött felénk az úton. Könyvek voltak nála, és kék ruhát viselt, amit iskolai egyenruhának gondoltunk. Szégyenlősen köszöntött bennünket, aztán letette a könyveit, és bement a családi kannáért.

Elindultunk a kút felé, és eleinte akadozott a társalgás, amiben persze nem volt semmi meglepő. Wemának, aki minden áldott nap egyedül tette meg ezt az utat, most hirtelenjében útitársai akadtak, köztük falusi előljárók, meg még egy külföldi színész is. Nem ugyanazt a nyelvet beszéltük, ezért tolmácsra volt szükségünk. Aztán mégis, ahogy mendegéltünk, a többiek valahogy távolabb húzódtak tőlünk. Eleinte igen kurtán válaszolt a kérdéseimre, de egy idő után mindketten feloldódtunk egy kicsit, és még a csöndjeink is természetesnek tűntek. Békésen ballagtunk a néptelen úton.

Úgy fél óra múlva a kúthoz értünk. Valaki azt javasolta, próbáljak meg vizet húzni belőle. Éppen akkor fejeztem be egy Jason Bourne-mozi forgatását, ezért úgy hittem, jó erőben vagyok. Csakhogy ebből a kútból nehezebb volt vizet fakasztani, mint gondoltam volna. Jót nevettünk Wemával, mialatt küszködtem vele. Ő tökéletesen begyakorolt mozdulatokkal szivattyúzta a vizet, majd emelte fel a súlyos sárga kannát a feje tetejére, és tartotta egyensúlyban a fél kezével. El is csodálkoztam az ügyességén, ám aztán eszembe jutott, hogy számára ez munka, amit mindenképpen el kell végeznie.

Hazafelé menet eleredt az eső. Senki sem tett rá semmilyen megjegyzést, csak ballagtunk tovább. Ha az ember engedelmesen megadja magát az esőnek, és belenyugszik, hogy most aztán bőrig ázik, akkor valahogy fellazul. Beszélgetni is könnyebb így. Megkérdeztem Wemát, hogy ebben a faluban akar-e majd lakni akkor is, ha felnő. Ismét kissé szégyenlősen rám mosolygott, mintha röstellne válaszolni, de aztán csak kibökte: – Nem, Lusakába akarok menni, hogy ápolónő legyek.

Az volt az érzésem, hogy ezt eddig nemigen kötötte mások orrára. Kíváncsi lettem volna, hogy a szülei tudnak-e erről a tervéről, és nem azért habozott-e a válasszal, mert attól tartott, hogy én majd elárulom nekik. Számára nem volt kis dolog egy ilyen álmat dédelgetni: otthagyni az egyetlen helyet, amelyet addig ismert, és egyedül nekivágni az útnak, hogy megmutassa, mire képes. Ezzel nagyon együtt tudtam érezni. Jó, tudom, elcsépeelt dolog valakivel találkozni a világ túlsó végén, aztán hirtelen úgy érezni, hogy tisztára olyan, mint én vagyok, de most pontosan így voltam vele. Felidézte bennem a nyughatatlanságot, azt a vágyat, hogy kitörjek, és csináljak valami mást, valahol másutt. Igenis, pontosan tudtam, milyenek egy kamasz álmái. Tizenéves koromban gyűjtöttem a nyári munkákon megkeresett pénzemet a Ben Affleckkel közös bankbetétemben, hogy egyszer majd New Yorkba mehessünk, és ott színészek lehessünk. Ez persze nem egészen ugyanaz, mint Wema álma, de nem is annyira más, hogy ne lehessen bennünk semmi közös.

Ahogy tovább beszélgettem a lánnyal, egyre biztosabb lettem benne, hogy meg fogja csinálni. Volt benne valami spiritusz, valami eltökéltség, amitől el tudtam képzelni, hogy egy szép napon veszi magának a bátorságot, és bejelenti a szüleinek: márpedig el fog menni szerencsét próbálni Lusakába. Lehet, hogy haragudni fognak rá, vagy szomorúak lesznek, hogy el kell válniuk tőle, de az is lehet, hogy büszkék, amiért többre törekszik. Sőt, lehet, hogy mindhármat érezni fogják. Ő viszont tanulni fog, aztán meg dolgozni, és meg fogja valósítani a célját. Most, tizenöt évvel később is biztosra veszem, hogy sikerült neki, és ma már nem azon a falusi úton gyalogol a vizeskannájával. Remélem, nem tévedek.

Főként azért – pontosabban csakis azért – bízom ebben, mert Wema egyáltalán járhatott iskolába. Félórányira laktak ugyan a kúttól, de az egyórányi vízfordás mellett még mindennap maradt

elég ideje ahhoz, hogy elmenjen az iskolába, majd elkészítse a házi feladatát még naplemente előtt – a faluban ugyanis nemcsak vízvezeték nem volt, hanem villany sem, és sötétedés után már nem lehetett olvasni. A DATA azért ismertetett össze engem éppen vele, mert az ő esete bizonyos értelemben sikertörténet volt: közel lakott a kúthoz, így maradt ideje tanulásra is. Több millió lánynak nincs ekkora szerencséje, mert számukra a vízfordás nem csupán egy, hanem három, négy vagy akár hat óra hosszát tart. Ezzel telik el az egész napjuk: a vízfordással. E miatt a kötelesség miatt nem járhatnak iskolába, vagy azért, mert a földön kell dolgozniuk, vagy olyasvalamit készíteniük otthon, amit aztán el lehet adni a piacon. India egyes részein például annyira ritka a víz, hogy a férfiak második vagy akár harmadik feleséget is vesznek maguknak, akiknek semmi más teendőjük nincs, mint hogy vizet hozzanak a családnak.³

Egyre csak az a régi mondás jutott az eszembe, hogy „a víz az élet”. Vajon hány órát mentett meg ennek a tizennégy éves lánynak az életéből az, akinek eszébe jutott nem öt-hat, hanem két kilométerre az otthonától kutat ásni? Ezért maradt ideje egyébre is, mint hogy minden áldott nap megjárja az utat a ház és a kút között. Ezért dédelgethetett olyan nagy és merész álmot, hogy alig merte kimondani. Wema számára valóban a víz volt az élet, egyben a lehetőség egy jobb sorsra.

Itt most egy kicsit meg kell állnom, mert ez a „celeb eljut Afrikába, és ott elhatározza, hogy megmenti a világot” típusú duma már biztosan kezd az olvasó idegeire menni. Én is így vagyok vele. Lehet ugyan, hogy én vagyok ez a bizonyos celeb, ugyanakkor az anyám fia is vagyok.

Az én anyám, Nancy Carlsson-Paige, aki ma a hetvenes években jár, a kisgyerekek nevelésének professzora volt gyermekkoromban. A massachusettsi Cambridge Lesley Egyetemén tanított. Én kilencéves koromtól a mamámmal és a bátyámmal éltem együtt egy hatlakásos társasházban, közel az iskolához. Ismerős, amikor az emberek panaszkodnak az egyetemi tanárok túlzott liberalizmusára, meg hogy afféle hippikommunában éltek? Bizony, én egy ilyenben nevelkedtem. Nem viccelek: az egyik bébi-csőszöm maga Howard Zinn volt, a híres bostoni professzor, az *A People's History of the United States* („Amerika történelme a nép szemével”) című könyv szerzője, amely elsőként ábrázolta a történelmet inkább az elnyomottak, mint az elnyomók szemszögéből. Amikor hollywoodi libsinek gúnyolnak, hol szeretnék jól odacsapni, hol meg csak annyit mondanék: „A libsi stimmel, csak nem hollywoodi, hanem cambridge-i”.

Nyolcvanas évekbeli kamaszkoromban Cambridge-ben (no nem éppen a Central Square-en, ahol Bennel lófráltunk, hanem otthon, az ebédlőasztalnál) az egyik gyakori téma a közép-amerikai válság volt. Ennek a gyökerei az ötvenes évekig nyúltak vissza, amikor a CIA az Eisenhower-kormány utasítására segédkezett Guatemala demokratikusan megválasztott elnökének a megbuktatásában – azon az alapon, hogy ez megállítaná a kommunizmus további terjeszkedését a mi féltekénken. Guatemala elnöke valójában csak egy baloldali reformer volt, nem kommunista, Amerikának – attól tartva, hogy titokban mégiscsak az, vagy idővel azzá válhat – ez mégis elegendő ok volt egy katonai puccs támogatására. Az akkor kitört polgárháborúban 200 ezren haltak meg.⁴ A hetvenes és nyolcvanas években a régió baloldali mozgalmai: a nicaraguai sandinisták és a salvadori FMLN megdöntötte a helyi diktatúrát, illetve katonai juntát. Az Egyesült Államok a diktátorokat támogatta pénzzel és tanácsadókkal, így aztán hosszú és

véres polgárháborúkat folytathattak. Az emberi jogokat mindkét oldalon csúnyán megsértették, de annyi borzalom történt ekkor, amennyi nem férne bele ebbe a könyvbe. Mindenesetre sejtem, hogy sokan nem bíznak olyasvalakiben, aki éppen Howard Zinn-től tanulta a történelmet.

Érjük hát be annyival, hogy gyermekkoromban az amerikai Cambridge volt a fenti külpolitikával szembeni ellenállás egyik fő központja. A templomokban gyászmisét tartottak az elnyomás áldozatainak emlékére, önkéntesek jártak házról házra a meggyilkoltak fényképeivel, és gyűjtöttek adományokat a családjuknak. Nagy tüntetésekre emlékszem a Boston Common parkban. Az egyikben ötszázan elfoglalták a Kennedy-toronyházat, a massachusettsi kormányzat székhelyét. Ezeken a tüntetéseken anyám is részt vett, az egyikben még le is tartóztatták. A tüntetések ugyan nem változtatták meg az amerikai politika irányvonalát, de azért nyomtak valamit a latban. A massachusettsi kormányzó a Reagan-korszakban például nem volt hajlandó a tagállam nemzetőségét Közép-Amerikába harcba küldeni. Cambridge városa befogadott a konfliktus elől menekülőket, és testvérvárosául választott egy polgárháborúban feldúlt salvadori helységet, ahová orvosi ellátást és egyéb segélyszállítmányt is küldött.⁵

Anyám ez idő tájt kezdett spanyolul tanulni, majd Közép-Amerikába utazgatni, ahányszor csak tehetett. Járt Guatemalában, Salvadorban, Hondurasban. Főként azért, hogy jobban megértse, mi is folyik ott, és itthon elmesélje, amit látott, hogy ezzel is csökkentse a további amerikai beavatkozások esélyét. Számos aktivista hitte, hogy minél több amerikai tartózkodik ezekben az országokban, annál kevésbé kockáztatja a kormányzat az állampolgárainak az életét egy fegyveres beavatkozással.

Anyám három ilyen útra is magával vitt. Először ottani családoknál szálltunk meg, és nyelvleckéket vettünk, majd körbejártuk

az országot, rendszerint csirkéket szállító autóbuszokkal. Azon a nyáron, amikor Guatemalában jártunk, a hegyekben még folytak a harcok. Egy ízben elhaladt mellettem egy teherautó, a platóján egy csomó kölyökkel, akiknek ki volt mázolva álcázó festéssel a képük, és puskát tartottak a kezükben. A hegyekbe tartottak, hogy csatlakozzanak a harcosokhoz. Én ekkor még csak 17 éves voltam, ők meg vagy velem egyidősek, vagy fiatalabbak. Sohasem felejttem, amikor megpróbáltam egyikük szemébe nézni, és csak üres tekintettel találkoztam. Az a fiú sok mindent látott már, amit én még nem, és soha nem is fogok.

A következő, 1989-es nyáron, miután befejeztem az első egyetemi évemet, anyám így szólt hozzám: – Matt, eddig visszafogtam magam ezeken az utakon, mert neked meg Kyle-nak anyára volt szükségetek. De most már felnőttek, és tudomásul kell vennetek, hogy ezentúl nem fogom.

Egyre veszélyesebb helyekre utazott, például Cambridge salvadori testvérvárosába. Fennállt a gyanú, hogy itt gerillák állomásoznak, és éppen mialatt anyám ott volt, megjelentek a salvadori hadsereg katonái, a levegőbe lövöldöztek, majd a város kútjába pisáltak, hogy beszennyezzék az ivóvizet. Anyámnak szerencsére nem esett baja, és még elszántabban tért haza, készen arra, hogy tovább harcoljon az igazságtalanság ellen.

Ezzel együtt eléggé ambivalens nézeteket vallott ezekről a dolgokról. Egyfelől elkötelezte magát arra, hogy segítsen, másfelől mélységesen gyanakvó volt az emberekkel, kormányzatokkal, szervezetekkel – gyakorlatilag mindenkivel szemben, aki segítő szándékkal jelent meg valahol. Emlékszem, azt mondta nekem, hogy a beavatkozás, még ha jó szándékú is, lehet leereszkedő, sőt akár még öntudatlan rasszizmust is takarhat: azt a feltevést, hogy a fekete vagy barna bőrű emberek képtelenek segíteni magukon. Ki nem állhatta azoknak a segélyszállítóknak az arroganciáját,

akik mindentudónak képzeltek magukat, és kéretlenül osztották az észet a rászorulóknak.

Kritikus volt önmagával szemben is. Abban biztos volt, hogy a jó oldalon áll, de felmérte azt is, hogy ez nem elegendő. Utazásai arra tanították meg, hogy igen nehéz megérteni az élet összetettségét egy olyan országban, ahol az ember sohasem élt, felmérni olyan körülményeket, melyek minden korábbtól különböznek, és a kívülről behozott ötletek gyakorlati következményeit.

Mindenkinek ismerős lehet a keresztes hadjáratot folytató liberális karikatúrája. Elöttem világos volt, hogy az én anyám nem ilyen keresztes. Minduntalan harcolt önmagával és a kétségeivel. Keményen küzdött, hogy elkerülje a körülötte leselkedő csapdákat. Próbált szerény, sohasem öntelt lenni, nehogy akár tudat alatt azt képzelje, hogy többet tud a salvadoriak, mexikóiak, guatemalaiak életéről, mint ők maguk. Ezzel a tudatossággal felfegyverkezve tudta aztán eldönteni, hogy mire lehet képes.

Sok idő, több év telt el az anyámmal folytatott beszélgetések óta, mielőtt ezeknek a tanulságait alkalmazni kezdem a saját életemben is. Ezekben az években a hátamon volt a házam, ingáztam a barátaim díványai meg a filmforgatások között, kapcsolatam a való világgal háttérbe szorult a mögött a probléma mögött, hogy vajon kapok-e nagyobb és jobb filmszerepeket és állandó munkát. Aztán amikor ez bekövetkezett, minden energiámat fölemésztette ennek a helyzetnek a stabilizálása; utána családot alapítottunk Lucyval, és észre se vettem, de máris 2006-ot írtunk. Ekkor keresett meg Bono, hogy bevonjon az ügyeibe. El tudta hitetni velem, hogy ha másokon segíték, attól még nem kell feladnom a saját életemet. Ő és a U2 is nyugodtan készítette az újabb albumokat, mialatt a szegénység ellen kampányolt. Nem adta fel a munkáját, és nem hanyagolta el a feleségét, Alit és a négy gyereküket sem.

Nem riasztotta vissza az sem, hogy egyesek úgy gondolták: egy roksztár egy árva szót se szóljon a szegénységről, esetleg kép-mutatónak, dilettánsnak vagy a népszerűséget hajhászó ember-barátnak nevezik. Ilyesmi gyakran megtörtént, és történik még ma is, ez a dolog velejárója. De Bono szerint egy kis csipkelődést érdemes elviselni, ha az ember tényleg tesz *valamit* – szemben azzal, amikor nem tesz semmit, vagy csupán csekkeket állít ki. Ne értsenek félre: az adakozás fontos, és ha valaki olyan szerencsés, mint én voltam eddig, akkor adhat akár azzal arányosan is, amit kapott. Én ebben mindig is hittem. Ugyanakkor éreztem azt is, hogy ennél talán többet is tehetnék. Azzal a 2006-os utazással tettem meg az első lépést annak eldöntéséhez, hogy mi legyen ez a több.

Nem volt azonnal nyilvánvaló számomra, hogy éppen a vízre kell odafigyelnem, nem pedig valami másra. Az az utazás túl sok volt egyszerre. A DATA annyi mindent zúdított akkor a fejemre, hogy némi időre volt szükségem szépen végiggondolni mindent, és aztán eldönteni, hogy hol tudnék a leginkább segíteni.

Először az ragadta meg a figyelmemet, ami a jelek szerint a legtöbb szenvedést okozta: az AIDS. Még az út elején eltöltöt-tünk egy napot a dél-afrikai Sowetóban, hogy többet tudjunk meg a HIV-fertőzésről. Két olyan kisfiúval találkoztunk – az egyik 12 éves volt, a másik 7 – akiknek a szülei AIDS-ben haltak meg. A két fiú teljesen magára hagyatva élt. Az idősebbik elmondta nekem, hogy az öccse számára most neki kell pótolnia a szülei-
ket. Felfigyeltem rá, hogy milyen makulátlanul tiszta a szobájuk, pedig nyilván senki sem szólt rájuk, hogy takarítsák rendszeren; maguktól csinálták meg.

Amikor eljöttem tőlük, megkérdeztem: – Mihez fognak kezdeni ezek a gyerekek? Mi lesz a sorsuk? – Kalauzaink pedig készséggel válaszoltak: feltehetően valamilyen bandában fognak kikötni. Elmondták, hogy ebben a városban a bandáknak számos módszerük van szegénységben élő kisfiúk becserkészésére, és általában sikerrel járnak.

Az út hátralévő részében egyre csak ez járt a fejemben. Szerettem volna felvenni a harcot az AIDS-válság ellen, és több lehetőség is nyílt a csatlakozáshoz, hiszen a DATA igen erősen koncentrált erre a problémára. Csakhogy minél többet tudtam meg az ügyről, annál kevésbé voltam biztos benne, hogy éppen rám lenne szükség az AIDS elleni harc közkatónájaként. Hála az aktivisták világszerte folytatott tevékenységének, meg olyan ismert embereknek, mint Bono, Bill Gates meg Bill Clinton és ifj. George Bush, a kormányzatok késve ugyan, de végül csak kezdtek fellépni az AIDS terjedése ellen. Természetesen még több pénzre és támogatásra volt szükség, csak hát más problémák is épp elég bajt okoztak, mégis sokkal kevésbé figyeltek oda rájuk.

Ott volt aztán az oktatás is, amihez a neveltetésem révén személyesen kötődtem, és tudtam azt is, hogy ennek a fontosságát nem nehéz megértetni az emberekkel, mivel sok igen különböző hátterű ember tapasztalhatta meg első kézből a hasznát. Viszont ezzel a problémával már úgyis épp elegen foglalkoztak. Aztán eszembe jutott az is: mi lenne, ha az anyám példáját követve inkább azzal törődnék, amit az úton megismert emberek ajánlanak nekem. Ilyesmi azonban csak egyszer esett meg. Egy falusi főnöknél vacsoráztam éppen Lusaka közelében, amikor hirtelen előrehajolt, és megkérdezte: – Mikor rendezzük már végre a krokodilok ügyét?

Kiderült, hogy abban a faluban több emberrel végeztek a krokodilok, mint az AIDS. Mondanom sem kell, hogy erről még sohasem hallottam. Megkérdeztem a DATA egyik aktivistáját,

hogy nem tudunk-e valamit kezdeni ezzel, és ő megígérte, hogy utánanéz. De a megoldás minden bizonnyal egyszerű lehetett, nem olyan, amihez ENSZ-bizottságra van szükség: csapdák, pus-kák, ilyesmi. Nem tudtam elképzelni magam ennek az ügynek az élharcosaként: Matt Damon, a krokodilvadász?

Aztán egyre többet jutott eszembe az a falusi kislány, akivel elmentünk a kútra. Minél többet gondoltam rá, meg minden egyébre, amit a vízről megtudtam, annál jobban meggyőződtem a fontosságáról. Víz nélkül nincs élet. Ha pedig nincs ivóvíz, az ember nem juthat előbbre.

Aztán minden más is, amivel szembetalálkoztam az utazás so-rán, vagy olvastam róla az újságban, valahogyan kapcsolódott a vízhez. Leginkább az egészség. A hasmenés, a legközönségesebb vízzel terjedő betegség több gyermek halálát okozza, mint a ma-lária, a kanyaró és az AIDS együttvéve.⁶ Több millió gyermek a vízzel terjedő betegségek miatt lesz alultáplált, ami mind testi, mind szellemi fejlődésüket egy életre megakasztja.⁷ A vizet hordó lányok és asszonyok pedig további egészségi gondokkal is küsz-ködnek. Ahogyan Åsa Regnér, az UN Women (az ENSZ nőügyi szervezete) igazgatóhelyettese mondta: – A rengeteg, főként igen fiatal korban végzett vízfordás erősen megviseli a nyakat, a gerin-cet, a hátat és a térdet. A nő voltaképpen a vízvezeték alkatrészévé válik, mivel a csövek helyett dolgozik.⁸

A víz igen fontos azért is, hogy több gyerek járhasson isko-lába. A vízzel terjedő betegségek évente 443 millió mulasztott tanítási napot okoznak világszerte.⁹ A fürdőszoba és egyéb hi-giényi feltételek hiánya miatt a menstruáló lányoknak minden hónapban több napig otthon kell maradniuk, ahelyett, hogy is-kolába járnának. Akiknek pedig messziről kell hazahordaniuk a vizet, azok teljesen ki is maradnak az iskolából. Ha meg akarjuk tölteni a tantermeket, akkor előbb meg kell oldani a víz problé-

máját. Ha pedig szívünkön viseljük a nemek egyenjogúságát, mi lehetne fontosabb, mint visszaadni a lányoknak és asszonyoknak az elvesztegetett napjaikat?

A víz problémája az egyik fő oka a mélyszegénységnek is – évente mintegy 26 milliárd dollárjába kerül a világgazdaságnak.¹⁰ Most már az is nyilvánvaló, hogy a vízhiány a klímaváltozás egyik legsúlyosabb következménye lesz. Azok számára, akikhez be van vezetve a víz, igen sokba fog kerülni – akikhez meg nem, azoknak végzetes lehet.

„Mindennek alapja a víz”¹¹ – mondta Thalész, az ókori görög filozófus. Egytértek vele. Minden egyéb beszélgetésnek, amit a megoldandó ügyekről – egészségről, oktatásról, egyenjogúságról, gazdaságról, környezetvédelemről – folytattam, a vízzel kellett volna kezdődnie. Pontosabban a WASH-sal, ami a „víz, egészség, higiénia” szentháromságának közkeletű angol rövidítése, hiszen ezeket gyakorta egyazon problémaként kezelik. Csakhogy nem-igen beszélnek róla az emberek. Bono egyik kollégája egyszer azt mondta nekem: „A víz ellen szól, hogy minden jó ügy közül a legkevésbé szexi”. Na és, gondoltam, le van szarva...

De miért is oly kevésbé szexi a víz és az egészség ügye? Miért kap olyan kevés figyelmet? Az évek során számos lehetséges magyarázat jutott az eszembe. A legjobbnak még David Foster Wallace (amerikai író – a ford.) egyik példázatát találom: „Két ifjú hal úszik egymás mellett, mígnem találkoznak egy idősebbel, aki velük szembe úszik, és azt kérdi: – Jó reggelt, fiúk! Milyen a víz? – Azok nem felelnek, csak úsznak tovább, aztán az egyik azt kérdezi: – Mi a fene lehet az a víz?”¹²

Wallace azzal magyarázta ezt a kis paraboláját, hogy „gyakran a legnyilvánvalóbb és legfontosabb dolgokat a legnehezebb átlátni és beszélni róluk”. Számomra azonban ez a szöveg nem csupán metafora, hanem a vízre nézve szinte szó szerint igaz.

Körülöttünk mindenütt víz van. Ébredés után vízzel zuhanyozunk, vízzel mosunk fogat, vízzel húzzuk le a vécét, kávéat is vízzel főzünk, aztán iszunk egy pohár vizet, vízzel mosogatunk, s mindezt még mielőtt elindultunk volna hazulról. Arra nem is gondolunk, mihez kezdenénk víz nélkül, hiszen ilyen helyzet nem állhat elő. Azon sem törjük a fejünket, hogy pénzbe kerül, mert szinte ingyen van, hacsak nem műanyag palackban vásároljuk, amelyre ráírták az összetevőit is. Ez az egyetlen ital, amit ingyen is kaphatunk az étteremben. Megszoktuk, hogy a szabadtéri kutakból ingyen ihatunk, ingyen használjuk a fürdőszobánkat.

Egyszóval mi vagyunk a két ifjú hal: „Mi a fene lehet az a víz?”

A vízhez és a higiéniahoz olyan könnyen jutunk hozzá, hogy nem foglalkozunk vele, sőt, észre sem vesszük. Egészen ritka alkalmaktól eltekintve (mint például a katasztrófális vízszennyezés a michigani Flintben 2014–2019 között) sohasem kell nélkülöznünk a vizet. Azt mindenki tudja, milyen érzés kihagyni egy-egy étkezést, és üres hűtőszekrényt is láttunk már, egyszóval az éhezésről lehet némi fogalmunk. De vajon kivel esett már meg az, hogy hiába nyitott ki minden csapot, egy csöpp víz sem jött ki belőlük? Hányan gondoltak már bele ebbe az eshetőségbe?

Húsz éve olvastam egy történetet a *Los Angeles Times*ban két egyetemi kollégiumi szobatársról, akik elmentek kirándulni. Kiszálltak a carlsbadi barlangoknál, bementek körbejárni, de nem találtak ki. Négy napig bolyongtak víz nélkül. Olyan rettenetesen szomjaztak, hogy az egyik megkérte a barátját: inkább ölje meg, de ne hagyja szomjan halni. A barátjánál volt egy kés, és meg is ölte vele a legjobb barátját; aztán később azt kellett megtudnia, hogy már csak 70 méterre voltak a kivezető úttól.¹³

A halott fiút felboncolták, ami meglepő eredménnyel járt: megállapították, hogy nem is halt volna szomjan, sőt, még csak közel

sem járt hozzá. Csak éppen nem értette, mi az, ami átél, ugyanis *még soha életében nem volt igazán szomjas!*

1906-ban egy William McGee nevű tudós meginterjúvolt egy férfit, aki kis híján egy hetet bírt ki víz nélkül az arizonai sivatagban. Megállapította, hogy a szomjúságnak három stádiuma van. Az első a szárazság érzése, amit mindnyájan ismerünk. A második stádiumban már ég a torkunk, megfeszül a bőrünk, és lassacskán kezdünk megtébolyodni. A harmadik stádiumot McGee „a test fokozatos mumifikálódásának” keresztelte el.¹⁴ Interjúalánya még csak a másodikig jutott el.

Engem olyannyira megragadott és elborzasztott ez a történet, hogy még aznap délelőtt elmeséltem Gus Van Sant filmrendezőnek, aki valami egészen más ügyben hívott fel. Végül egy egész film lett belőle, a *Gerry*. Tudom, nem épp a legfelemelőbb, amit valaha forgattam, nem szerelmespároknak való szórakozás, de engem lenyűgözött a gondolat, hogy nekünk, akik a miénkhez hasonló gazdag országban élünk, már fogalmunk sincs egy olyan alapvető emberi élményről, mint a tartós, kimerítő, már-már életveszélyes szomjúság.

Gondolom ezért tart olyan sokáig, hogy az emberek megértsek ezt a problémát. Néha még fel is húzom magam, amiért nem megy a fejükbe – de aztán eszembe jut, hogy eleinte nekem sem ment. Még miután találkoztam Wemával, aki pedig mély benyomást tett rám, akkor is olyannyira idegen volt tőlem a krónikus szomjúság és az ivóvízhiány fogalma, hogy csak nagy sokára érttettem meg, mennyire meghatározta az ő életét.

Aztán egyszercsak úgy éreztem, hogy most már megvan: legalább a problémát megértettem, ha a megoldását nem is. És volt egy olyan érzésem, hogy erre a válságra többen odafigyelnének, ha többen hallanának olyan történeteket, mint a Wemáé. Aztán meg itt vagyok én, a celeb, akinek, ugye, mindig a kelleténél több

figyelemben van része. Ha ennek csak egy hányadát át tudnám irányítani egy arra érdemes ügyre, akkor úgy érezhetném, hogy valamit már elértem.

Nézzék: nem állítom, hogy én lennék ennek az ügynek a legjobb szószólója. Ne hallgassuk el: most olyan könyvet olvasnak, amelyet két kiváltságos fehér pasas írt egy elsősorban a háttérbe szorított fekete és barna bőrű embereket, de különösen nőket érintő problémáról. Én csak azért járatom a számat, mert úgy gondolom, hogy csak akkor kelthetem föl több ember érdeklődését a víz iránt, ha minél többet beszélek róla.

Tudom, hogy ha valaki elkötelezi magát olyan közösségek ügyei mellett, melyekhez ő maga nem tartozik, állandó tájékozódásra és tanulásra van szüksége. Tisztába kell jönnie a saját tévhiteivel és előítéleteivel, meg azzal is, hogy a jó szándék sokféleképpen rosszra fordulhat, és szüntelenül törekednie kell rá, hogy jobban csinálja. Más szóval: ugyanarra a megfontoltsággal párosult merészségre van szükség, amelyre anyám tanított engem oly sok évvel ezelőtt. Remélem, számon is fogják tőlem ezt kérni.

Nem sokkal az afrikai utam előtt szerepet vállaltam egy dokumentumfilmben. Három pasasról szólt, akik elhatározták, hogy hat és fél ezer kilométert futnak le a Szahara forró homokjában az Atlanti-óceán szenegáli partjától a Vörös-tenger egyiptomi partjáig.¹⁵ A Charlie Engle nevű nem mindennapi figura beszélt rá a részvételre, aki néhány évtizeddel ezelőtt félholtan tért magához kokainmámorából egy motel padlóján. Akkor fölkel, megtisztálkodott és futásnak eredt. Azóta sem állt meg. Egyszerűen nyakon fogta a drogozó énjét, és átállította a futásra; mára ultramaratonista lett belőle.

Miután megismerkedtem vele, lefutottunk együtt vagy 15 kilométert, és akkor megkérdezte tőlem, nem lenne-e kedvem egy maratonhoz. Kerek-perec megmondtam neki, hogy nem. Meg is indokoltam: – A bátyám maratoni futó, és egyszer én is edzettem vele egy ilyenre, de az Achilles-inam vagy 20 kilométer után nem bírta.

– Ugyan már! – mondta erre.

A nevezett ín tulajdonosaként kötöttem az ebet a karóhoz, hogy márpedig tényleg nem bírta.

– Ugyan már! – mondta újfent. Aztán ezt a megdöbbenő kijelentést tette: – Gyökeresen meg kell változtatnod a fájdalomhoz való viszonyodat.

Ha a kedves olvasó most úgy véli, hogy illet csak egy alig hihető filmbéli figura mondhat, nos, akkor én is úgy éreztem. De azért kedvemre volt a pasas, meg az elképzelése is. Elvállaltam a tervezett film vezető producerének és narrátorának a szerepét, és pedig azért, mert érdekesnek találtam a történetet: tudják, az ember harca az elemekkel. Mire azonban a futók készen álltak Afrika átszelésére, és a stáb is odautazott, hogy lefilmezze őket, kissé már más szemszögből láttam a dolgot. Addigra már jártam egy-két afrikai helyen a DATA-val, és amikor rápillantottam a futók tervezett útvonalára Szenegálon, Mauritánián, Malin, Nigeren, Líbián és Egyiptomon keresztül, az volt a benyomásom, mintha a térkép a globális vízprobléma kiindulópontját ábrázolná. Csupa olyan országról volt szó, amelynek igen komoly vízhiánnyal kell megküzdenie, csakhogy ehhez nem rendelkezik a megfelelő infrastruktúrával. Ha valaki meg akarja érteni a víz problémáját, és tenni is akar valamit, ez éppen megfelelő kiindulópontnak tűnt.

Mialatt a forgatásra készültem, megtudtam, hogy több szervezet is értékes munkát végez a régió népességének jobb víz- és higiéniai ellátásáért. Ezeknek azonban nem volt elegendő pénzük,

és akkor eszembe ötlött, hogy végre tehetnék is valamit: szerezhetnék nekik többet. Ezért hát beszéltem a projekt vezetőivel, és elhatároztuk, hogy az expedíció számára megalapítjuk a H₂O Africa jótékonyági szervezetet.

Tudtuk, hogy nem lesz könnyű rátalálni a vízzel foglalkozó legjobb szervezetekre, felbecsülni, hogy jó partnereink lesznek-e, majd finanszírozni őket. A filmforgatás miatt szerencsére úgymint szükségünk volt olyan emberekre, akik közlekednek a régióban. Nem magukra a futókra gondolok, hiszen nekik épp elég gondjuk volt, kezdve a túléléssel – hanem azokra, akik őket követték személy- és teherautókkal, hogy többféleképpen is a segítségükre legyenek, valamint megörökítsék a vállalkozásukat. Nekik az út során majd lehetőségük nyílik beszélgetni a helyiekkel, többek között a vízproblémáikról, és odafigyelni az őket segítő szervezetekre is.

Hihetetlenül nagy lehetőség volt ez, hiszen némelyik említett országba még csak bejutni sem könnyű. A futóink már Nigerben szelték át a sivatag ottani szakaszát, amikor Niger északkeleti szomszédja, Líbia még nem engedélyezte a belépésüket. Én éppen akkoriban forgattam *A Bourne-ultimátumot*, és elrepültem az európai színhelyről Washingtonba, hogy megpróbáljam meggyőzni az ottani líbiai követség hivatalnokait: ugyan engedjék már be a futóinkat! De hát nyilván nem vagyok annyira meggyőző, mint amilyennek képzelem magam, mert nemet mondtak. Végül egy Líbiában született üzletember volt képes megmozgatni bizonyos szálakat, hogy megkapjuk a beutazási engedélyeket.¹⁶

Egyszóval már az is fegyvertény volt, hogy bejutottunk a megfelelő országokba, és én a lehető legtöbbet szerettem volna kihozni ebből a lehetőségből. Azt persze tudtam, hogy terepmunkát végezni egy film forgatása közben igencsak tökéletlen módszer. A londoni Közgazdasági Egyetemen nem éppen ezt ajánlják op-

timális megközelítésként, de hát én nem is voltam az ő hallgatójuk, hanem egy dokumentumfilmet forgattam, és a saját tanulási folyamatomat akartam előmozdítani. Minduntalan megjelent előttem egy Gandhinak tulajdonított idézet, amit anyám tűzött ki mágnessel a hűtőszekrényünkre kamaszkoromban: „Nem az a fontos, hogy mihez kezdesz az életben, hanem az, hogy egyáltalán teszel valamit.”

Örülök, hogy mi is tettünk valamit. Csatapultunk nem egy szervezetről meg tudta állapítani, hogy nélkülözhetetlen munkát végez, de még ennél sokkal többre lenne szükség. Egyszer, amikor a stáb a futók élelem- és vízkészletét szállító teherautó mellett haladt, egy hétéves fiúcskához értünk, aki láthatóan riadtan üldögélt a sivatagban. Csupán kevéske tevétej és szárított hús volt nála. A szülei otthagyták, hogy elmenjenek vízért, és a Szaharában egy ilyen úthoz két emberre és két teljes napra van szükség. A családnak volt egy juhnyája, néhány kecskéje és egy tevéje, és nem volt más megoldás, mint a fiút hátrahagyni az állatok őrzésére. Megkérdeztük tőle, hogy ez gyakran megtörténik-e, mire igennel válaszolt. Átadtunk neki egy doboz süteményt, egy zacskó friss datolyát, és néhány nagyobbacska palack vizet, de tudtuk, hogy ez csak ideiglenes megoldás, és mihelyt a karavánunk eltűnik a szeme elől, a fiú akár azt is hiheti, hogy csak álmodta az egészet.¹⁷

Mind a futók, mind a filmesek gyakran hallottak egy kifejezést a helyi tamasek (egyfajta tuareg – a ford.) nyelven: *Aman iman*.

Azt jelenti: „A víz az élet.”¹⁸

A H₂O Africának sikerült egész szép összeget összeszednie a film és a reklámja révén, aztán más forrásokból is kezdett bejönni a pénz. A gyermekek életkörülményeinek javítására törekvő kana-

dai One×One jótékonyági szervezet egymillió dollárt adományozott a H₂O Africának, amikor elvállaltam a házigazda szerepét egy gálaestjükön Torontóban. Jelentős adomány érkezett a PepsiCo alapítványtól is, amely sok pénzt ruház be a vízprobléma megoldásába. Felemelő érzés volt, hogy meg tudtuk nyerni a bizalmukat.

Azonban minél több sikerrel jártunk a pénz előteremtésében (majd átutalásában az afrikai szervezeteknek), annál inkább tudatára ébredtem tudásom és tapasztalataim hiányosságának. A pénzgyűjtéssel együtt jár az a felelősség, hogy helyesen tudj gazdálkodni a rád bízott összegekkel, ehhez pedig rengeteget kell tanulni. Az rendben volt, hogy bele mertem vágni a tények teljes ismerete nélkül is, de nem folytathattam így tovább.

Elkezdtem hát többet olvasni erről a válságról, és találkozni a szakértőivel. Már régóta csodáltam Jeffrey Sachs közgazdászt, a fejlesztéssel foglalkozó csoportok közismert figuráját, aki értesüléseim szerint erősen hatott Bono elképzeléseire is. Én az említett torontói gálán ismerkedtem meg Jeff-fel, aki azóta a mentoromná lett. Mindig hajlandó volt hosszú munkaebédekre leülni velem, és segített megértenem a fejlesztők nyelvezetét – ha folyékonyan beszélnem nem is. Erről jut eszembe: ha valaki netán meg akar ismerkedni egy olyan globális problémával, mint a vízé, gyakorta fog az alábbihoz hasonló mondatokkal találkozni: „A vízforrások menedzseléséhez elengedhetetlen egyfelől az integráció (1. dublini szabály), másfelől a szubszidiaritás (2. dublini szabály) dialektikája.”¹⁹

Ha ilyesmire bukkan az ember, okosabb szépen bezárni az adott weboldalt, de nem kell feladni a harcot. A fejlesztési szakma csaknem mindegyik fontosabb tagja ilyen zsargonban beszél. Gondolom ennek jó része egyfajta gyorsírás, ami a szakértők között óhatatlanul kialakul. Hollywoodban is vannak ilyenek,

mint például a „tent pole” (szó szerint „sátorrúd”, azaz olyan kasz-
szasiker, amelyre a továbbiakban alapozni lehet), a „beat sheet”,
vagyis egyfajta tömör forgatókönyvvázlat, vagy épp a „slug line”
(kiemelt sor egy szövegben). Mindegyik szakmához hozzátarto-
zik a kívülálló számára érthetetlen nyelvezet, ami azt közvetíti
másoknak: „Mi rettenetesen sokat tudunk erről, te viszont nem”.
Ami persze teljesen igaz is, hiszen egy szakértő mindig többet
tud egy laikusnál, épp ezért ő a szakértő, a laikus meg nem az. Én
sem vagyok szakértő, viszont nem csinállok ebből gondot. Semmi
bajom nincs azzal, hogy mint okostojás olykor a naivitásomról
árulkodó kérdéseket tegyek fel. Úgy néz ki, hogy az ilyesmi job-
ban megy nekem a vártnál. Ám aztán eljön az a pillanat – miként
a H₂O Africa számára is eljött néhány év után –, amikor már nem
elegendő szorgalmas diáknak lenni. Én is arra jöttem rá, hogy
most már nem tanárra van szükségem, hanem olyasvalakire, aki
többet tud a vízről, mint amennyit én valaha is fogok, mégis haj-
landó társulni velem, hogy együtt többre vigyük, mint amennyire
egyenként bírnánk. Én még mindig nem tudok sokat, de ahhoz
eleget, hogy megállapítsam: van valaki, aki a jelek szerint min-
denki másnál többet tud a vízről. Ez az ember pedig nem más,
mint Gary White.